

КАТЕГОРІЯ “КОМПЕТЕНТНІСТЬ” ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

В статті розглядається сутність базових понять «компетенція» і «компетентність» в отечественной і зарубіжній науковій літературі як основної парадигми освіти. Представлені дифференціальні і інтеграційні аспекти в сучасному розумінні цих понять.

Ключевые слова: компетенції, компетентність, компетентнісний підхід, художнє освіта.

The article discusses the essence of the basic concepts of "competence" and "competency" in domestic and foreign scientific literature as the main paradigm of education. Presented differential and integration aspects of the modern understanding of these concepts.

Keywords: competence, competency, competence approach, art education.

Швидкі соціокультурні, інформаційні, економічні зміни в житті суспільства вимагають миттєвої реакції і в освітній сфері, модернізації змісту навчально-виховного процесу, що відповідало б новим викликам та потребам суспільства. Однією з найвагоміших умов модернізації середньої освіти в Україні є підготовка високо компетентних випускників, здатних не лише оперувати власними знаннями, вміннями та навичками, а й бути готовими змінюватись та пристосовуватись до нових потреб суспільства, оперувати й управляти великим пластом інформації, активно діяти, швидко приймати рішення та, найголовніше, навчатися протягом всього життя.

Переважає більшість науковців переконані, що даний процес у загальноосвітніх школах повинен здійснюватися на новій концептуальній основі в рамках компетентнісного підходу, центральними поняттями якого є «компетенція» та «компетентність». Визначення цих ключових категорій породили жорстку полеміку серед науковців, які знаходяться на вістрі дискусій протягом останніх десятиліть, починаючи з 1960 року. Проте, на сьогодні немає однозначного розуміння визначення понять «компетенція»/ «компетентність». Полярні погляди на дану проблематику пов'язані з різними підходами у процесі її розв'язання. Частина науковців розмежовують поняття «компетенція»/ «компетентність». Серед них: А. Хуторський, В.Хутмаєр, Н.Хомський, І.Соколова, В.Лебєдєв, О.Овчарук, О.Семенов. Якщо вищезазначені вчені йдуть від уніфікації до диференціації даних понять, то інші науковці розуміють співвідношення цих термінів в зворотному аспекті, інтегрують їх (Е.Боярський, С.Коломієць). Аналіз наукових джерел засвідчив, що крім двох основних підходів вирішення проблеми: ототожнення та диференціювання, можна виділити третій тип – діалектичної єдності, що проявляється у дуалізмі цих понять (В.Мясников). Науковець вважає, що проблема компетентності та компетенцій може бути адекватно зрозумілою лише в контексті дискусії, в якій вона виникла і розвивалась.

У психолого-педагогічній та дидактичній літературі проблеми «компетентності» та «компетенцій» торкаються відомі вчені. Бех, І. Зимня, В.Мясников, О.Кононко, Н.Бібік, О.Савченко, О.Белікова. Окремі важливі висновки з цієї проблематики знаходимо у соціологічно-мистецтвознавчих працях І.Рябуха, Г.Філіпчук, В. Швидкуна, Т.Хагурова, Л.Пушкар, Р.Шмагало, О.Дацко. У контексті мистецької освіти та створення методологічного ґрунту для викладання художньої культури, розроблення сучасних програм з даного предмету, виділяємо праці А.Предтеченської, О.Щолокової, Л.Масол, Н.Миропольської.

Метою даної статті – є висвітлення основних позицій щодо інтерпретації понять «компетенція» та «компетентність» у вітчизняних та зарубіжних наукових джерелах.

Незважаючи на доволі широкий пласт наукових робіт, що розкриває сутність даних категорій, на сьогодні існує декілька полярних поглядів щодо розв'язання цієї проблеми.

Термін «competence» походить від дієслова «to compete», що в дослівному перекладі означає «здатність до змагання» та від латинського «competentia» – (приналежність по праву) – коло повноважень. Підтвердження того, що раніше терміни «компетенція» та «компетентність» ототожнювалися, знаходимо у Глосарії термінів ЄФО (Європейський фонд освіти, 1997р.), де вищезазначені поняття використовуються в одних і тих же значеннях: «Здатність виконувати особливі трудові функції» [3, с.12]. В свою чергу науковець Д.М. Ільзова не відкидає можливість використання термінів «компетенція» і «компетентність» як слів-синонімів, що позначають діяльність цілої системи знань, але разом з тим вона враховує думку тих авторитетних науковців, які ці поняття розмежують. Своєрідність трактування поняття «компетентність» науковцем виявляється в розумінні активності, як основи компетентності, тобто активність, яка переходить у діяльність [5, с.165]. Детальний аналіз зазначеного питання знаходимо у доробку О.М.Семенов. Науковець переконана, що терміни «компетентність»/ «компетенція», незважаючи на структурну схожість, все ж не є тотожними [11, с.31]. Прибічники такої позиції (М.Рижаков, Л.Болотов, В.Ледньов,) підкреслюють практичну спрямованість компетенції та компетентності.

Наукові джерела по-різному дають визначення поняттям «компетенція» та «компетентність». Зокрема в Енциклопедії освіти зазначається, що компетентність – це коло питань, в яких людина добре розуміється, а компетенція – відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки учня, необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат [2, с.408-409]. «Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи» за загальною редакцією О.Овчарук визначає «компетенцію» як об'єктивну категорію, суспільно визначений рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини як абстрактного носія, а «компетентність» - інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції [8, с.93]. Разом з тим, у словнику нового педагогічного

мислення подається визначення поняття «компетентності» не як якості особистості, а здатності до застосування знань та вмінь, що дозволяють професійно грамотно висловлюватися, оцінювати, мислити [1, с.57].

Багатоманітність визначень щодо даних термінів призводить до їхнього розмежування. Початок його був покладений порівняно недавно, у 60-х роках ХХ століття (публікацією праці Р.Уайта “Motivation reconsidered: the concept of competence” у 1959 році). Науковець акцентує свою увагу на тому, що категорія «компетенція» змістовно наповнюється власне особистісними складовими, включаючи мотивацію. Через 6 років, послідовник Р.Уайта М.Хомський запропонував вживати поняття компетенція в контексті теорії мови.

З цього часу в руслі трансформаційної граматики і теорії навчання мов починається дослідження різних видів мовної компетенції. Цей період педагог І.Зимня відносить за хронологією до першого етапу (1960-1970) з трьох, які виділяє. На даному етапі починається введення в науковий апарат категорії «компетенція», створюються передумови для розмежування його з поняттям компетентність [4, с.35]. Авторка притримується поглядів М. Хомського щодо трактування терміну компетенція. Разом з тим, вона подає таке розмежування категорій «компетенція» і «компетентність»: «потенційне – актуальне», «когнітивне – особистісне». І.Зимня, розглядаючи сутність даних понять акцентує увагу на те, що другий етап (1970-1990) характеризувався використанням категорії компетенції/компетентність здебільшого в теорії та практиці навчання мови (особливо іноземної), а також професіоналізму в керівництві, управлінні, менеджменті, в навчанні спілкуванню. Протягом даного періоду, терміни «компетенція»/ «компетентність» розширюють сферу свого вжитку та зі сфери філології переходять у соціологічну науку, де «розробляється зміст поняття «соціальні компетенції/компетентності»[4, с.36].

Детальний аналіз дискусійного питання щодо термінів «компетенція» та «компетентність» хронологічно співпадає з третім етапом їх дослідження як наукової категорії. І. Зимня зазначає, що застосування даних категорій щодо освіти розпочалося в 90-ті роки минулого століття і характеризувалося появою робіт А.Макарової (1993,1996), де в загальному контексті психології праці професійна компетентність стає предметом спеціального всебічного розгляду. Даний етап характеризується ще й тим, що в документах, матеріалах ЮНЕСКО окреслюється коло компетенцій, які повинні розглядатися, як бажаний результат освіти. На симпозіумі в Берні (27-30) березня 1996 року за програмою Ради Європи було поставлено питання про те, що для реформ освіти суттєвим є визначення ключових компетенцій (keycompetencies), яких повинні набути учні як для подальшої роботи, так і для подальшої вищої освіти [4, с.37].

Своєрідним вердиктом симпозіуму стає доповідь В. Хутмахера «Ключові компетенції для Європи» (KeyCompetenciesforEurope). Науковець вважає, що вірне розуміння поняття «компетенція» ближче до понятійного поля «знаю як», ніж до поля «знаю що», яке визначає зміст «компетентності» [3, с.10]. Його російські послідовники та прибічники (І.Зимня, В.Краєвський та А.Хуторський) продовжують лінію В.Хутмахера і також розрізняють дані поняття. Вищезазначені вчені дійшли висновку, що компетенцію потрібно розуміти як коло питань, у яких людина добре обізнана, володіє знаннями та досвідом. В

свою чергу, компетентність у певній галузі – це поєднання відповідних знань і здібностей, що дозволяють ґрунтовно судити про певну сферу і активно діяти в ній.

Російський науковець А.Хуторський є одним з продовжувачів В.Хутмаєра і розмежує категорії компетенція і компетентність. Але під компетенцією науковець має на увазі не лише коло питань, у яких людина добре обізнана, а відчужену, наперед задану соціальну вимогу (норму) до освітньої підготовки учня, що необхідна для його ефективної діяльності у певній сфері. Науковець наголошує на тому, що компетентність – це, насамперед, володіння учнем відповідною компетенцією, позаяк компетенція є основою до набуття компетентності. У даному випадку автор вважає, що лише компетентність вміщує особистісне, суб'єктивне ставлення до предмету діяльності і говорить про неї, як про притаманну особистості учня якість (сукупність якостей) і досвід діяльності у даній сфері. Натомість - компетенція лише норма, що має об'єктивний характер. Автор акцентує увагу на необхідності розрізняти компетенції (у широкому значенні цього слова) та освітні компетенції, які моделюють діяльність учня для його повноцінного життя у майбутньому. Автор наголошує на тому, що компетенція – це вимога до освітньої підготовки, яка характеризується сукупністю взаємопов'язаних значеннєвих орієнтацій, знань, вмінь, навичок й досвіду діяльності учня по відношенню до певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісно й соціально значущої продуктивної діяльності [9, с.115; 289].

Експерти країн Європейського Союзу визначають поняття «компетентність» як «здатність застосування знання й уміння», що в умовах освітнього процесу означає активне застосування навчальних досягнень у нових ситуаціях. Міжнародним департаментом стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction) поняття компетентності визначається як спроможність кваліфіковано провадити діяльність, виконувати завдання або роботу. Поняття компетентності при цьому «містить набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі або певній діяльності» [8, с.8-9].

Натомість в Україні категорія «компетенція» визначена у постанові Кабінету Міністрів про Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти як суспільно визначений рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини (тобто задана ззовні вимога), а компетентність – набутий учнями у процесі навчання досвід специфічної для певного предмета діяльності, пов'язаної із засвоєнням, розумінням і застосуванням нових знань [6, с.4-5].

Продовжуючи думку російського вченого А.Хуторського та врахувавши результати наукових дискусій країн Європейського Союзу, українська науковець Н.Бібік в «Енциклопедії освіти» подаючи тлумачення *компетентності у навчанні*, наголошує на тому, що компетентності «набуває молода людина не лише під час вивчення предмета, групи предметів, а й за

допомогою засобів неформальної освіти, внаслідок впливу середовища тощо» [2, с.408]. Визначаючи поняття «компетенція», на думку науковця – це в першу чергу відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма до освітньої підготовки учня, яка безпосередньо необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній освітній сфері, тобто, певною мірою, це соціально закріплений результат. Науковець вважає, що результатом набуття компетенцій стає компетентність, оскільки ознакою компетенції він визначає її загально предметний або специфічний характер, а компетентність передбачає особистісну характеристику та ставлення до предмета діяльності. [2, с.409].

Виходячи з великої кількості тлумачень термінів «компетентність» та «компетенція», науковець В.Лебедев узагальнює досвід свої попередників і формулює визначення даних термінів наступним чином: компетенцію розглядає як систему, яка складається з понятійного апарата в дії, що відображає деякі об'єкти і дозволяє суб'єкту взаємодіяти з ними в певних контекстах, а компетентність визначає як суб'єктивний, особистісний досвід людини, що ефективно реалізується за допомогою компетенцій в певних контекстах [7, с.97]. Аналізуючи визначення категорій «компетенція»/«компетентність», які подає В.Лебедев, можна говорити про те, що він є продовжувачем лінії В.Хутмахера, І.Зимньої та А.Хуторського. Разом з тим у своїх судженнях він наближений до провідного авторитетного британського психолога Дж. Равена, який акцентує свою увагу на тому, що компетентність – це «специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання в конкретній галузі»[10, с.6].

Таким чином, у науковій літературі поняття «компетентність» розкривається за допомогою наступних визначень, котрі характеризують даний феномен:

- знання, досвід в тій або іншій галузі;
- базова характеристика особи;
- деякі внутрішні, потенціальні психологічні новоутворення, які потім виявляються в діяльності;
- інтегративна характеристика якості підготовки випускника;
- комплекс умінь, знання в дії;
- здатність, готовність, спроможність;
- якість особистості;
- специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній галузі, яка охоплює вузькоспеціальні знання, специфічні предметні навички, способи мислення, розуміння відповідальності за власні дії.

Отже, на основі численних досліджень можна зробити висновок, що «компетенція» та «компетентність» є багатовимірними поняттями. Досліджуючи дане дискусійне питання, ми дійшли висновку, що ці терміни потрібно розрізняти. Ми підтримуємо думку тих авторитетних науковців, які вважають, що компетенції – це коло питань, в яких людина повинна бути обізнана (або має певні повноваження), а компетентність - це якісна характеристика особистості, що є результатом набуття компетенцій.

В даній статті розкрито поняття «компетентність». Проте, у сфері мистецької педагогіки воно потребує особливого вивчення, у чому вбачаємо перспективу для подальшого дослідження.

Література

1. Безрукова В.С. Словарь нового педагогического мышления. – Екатеринбург: Валгос, 1996. – С.57
2. Енциклопедія освіти/ Акад. пед. наук України; [головний ред. В.Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040с.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативная целевая основа компетентного подхода в образовании. Авторская версия. [Электронный ресурс]/И.А. Зимняя – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004, - 42с. – Режим доступа: www.rc.edu.ru].
4. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования/И.А.Зимняя//Высшее образование сегодня. – 2003. - №5. – С. 34-42
5. Ильязова М. Д. Компетентность как потенциальная активность личности /М.Д. Ильязова // Вестник АГТУ. - 2005. - №5. - С.165-170.
6. Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №4-5, 2012. – С.4-5.
7. Лебедев В.В. Структурирование компетенций – перспективное направление в решении проблемы образования / В.В.Лебедев // Школьные технологи. – 2007. - №2. – С.97
8. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти/ О.В.Овчарук// Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики/ [Під заг. ред. О.В.Овчарук]. – К.: «К.І.С.», 2004. – С.6-93
9. Практикум по дидактике и методикам обучения/А.В.Хуторской. – СПб: Питер, 2004. – 541с.
10. Равен Дж. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы. – М., 1999. – С.6
11. Семенов О.М. Професійна підготовка майбутнього учителя української мови і літератури: монографія/ О.М.Семенов. – Суми: ВВП «Мрія» - ТОВ, 2005. – 404с.